

Національний університет цивільного захисту України
Державна служба України з надзвичайних ситуацій

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Кердивар Валентин Віталійович

УДК 159.9

ДИСЕРТАЦІЯ

СИНДРОМ ЖЕРТВИ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ІЗ ЗОНИ
ЛОКАЛЬНОГО ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

053 – «Психологія»

05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В.В. Кердивар

Науковий керівник: Христенко В.Є., кандидат психологічних наук, доцент

Харків–2020

АНОТАЦІЯ

Кердивар В.В. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 – «Психологія». - Національний університет цивільного захисту України, Харків, 2020 р.

Дисертацію присвячено вирішенню наукового завдання щодо встановлення психологічних особливостей прояву синдрому жертви у внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок воєнного конфлікту на сході України. Актуальність завдання зумовлена сучасними українськими реаліями, які характеризуються крайньою нестабільністю, локальним військовим конфліктом, погіршенням політичної та економічної ситуації, масовим переміщенням вимушених переселенців. Це стало одним з найбільших викликів, що постали перед Україною з часів її незалежності. Подолання негативних наслідків вимушеного переміщення та забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб вбачається одним з першочергових завдань української держави. Масовий характер вимушеного переселення характеризується великою кількістю соціально-психологічних проблем, які властиві процесу вимушеної міграції. Вона, у свою чергу, характеризується підвищеним рівнем агресивності, відчуттям тривоги і розгубленості, втрати почуття впевненості, нервово психічної напруженості, що нерідко призводить до девіантної поведінки особистості і негативно позначається на результатах її адаптації.

Загальнотеоретичний та методологічний рівні розгляду існуючих підходів до аналізу проблеми синдрому жертви довели багатозначність і семантичну невизначеність терміну «синдром жертви» у психології, що є наслідком його використання в різних контекстах. Більшість авторів розуміють жертву, як результат злочинних дій в кримінальній психології.

Психологічний стан, що формується внаслідок тривалого травмуючого досвіду суб'єктивного усвідомлення невідконтрольності подій під впливом деструктивних чинників зовнішнього середовища й внутрішніх особистісних факторів, має тенденцію до генералізації на інші сфери діяльності та життя.

Проблема вивчення особливостей прояву синдрому жертви у внутрішньо переміщеної особи в умовах вимушеного переселення – маловивчена галузь наукових досліджень. Особливості поведінки особистості з синдромом жертви в умовах вимушеного переїзду, вивчені недостатньо, а в межах психології діяльності в особливих умовах, синдром жертви досліджувався до теперішнього часу дуже мало.

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та нові підходи до вирішення наукової проблеми, що виявляється в розкритті особливостей прояву синдрому жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту.

Науково-дослідна робота за темою дисертації проводилася на базі центрів надання адміністративних послуг міста Харкова та пожежно-рятувальних підрозділів ГУ ДСНС України в Харківській, Донецькій, Чернігівській, Черкаській, Луганській областях та міста Києва. Всього дослідженням було охоплено 997 внутрішньо переміщених осіб та 64 працівників центрів надання адміністративних послуг та практичних психологів ДСНС України.

Дослідження проводилось в декілька етапів:

На 1 етапі було проведено експертне опитування серед 2-х груп державних працівників, до яких увійшли психологи ДСНС України. Ці експерти описали прояви поведінки внутрішньо переміщених осіб безпосередньо в момент переїзду, до яких увійшли зміни в афективній та когнітивній сферах та у проявах поведінки. Це дозволило нам співставити їх з проявами синдрому жертви та спостерігати деякі збіги, які і увійшли в анкету опитування другої групи експертів з числа соціальних працівників. Це дозволило нам виокремити саме ті прояви синдрому жертви, які

спостерігаються саме у внутрішньо переміщених осіб та визначити їх інтенсивність. До таких проявів увійшли: агресивність; підвищений рівень емоційного дискомфорту; переконаність в тому, що інші люди більш удачливіші і більш щасливі; заикленість на негативі; егоцентричність.

В роботі наведено показники оцінки задоволеності життям, що відображає реалізацію потреб внутрішньо переміщених осіб у відповідності до власних мотивів, установок, стилів тощо. Як впливає з даних, високий рівень задоволеності життям притаманний 19% (193 особи), близько половині ВПО властивий середній рівень, а саме 45% (448 осіб) досліджуваних переселенців указали на середній рівень загальної задоволеності життям, 36% (356 осіб) відмітили низький рівень задоволеності життям.

Встановлені показники навченої безпорадності, яка впливає на формування синдрому жертви у внутрішньо переміщених осіб, до якої входять показники рівня ситуативної тривожності та рівня суб'єктивного контролю. За результатами діагностики рівня ситуативної тривожності встановлено, що більшості осіб притаманний середній рівень ситуативної тривожності – 509 особи (51,05 %), високий рівень ситуативної тривожності відзначався у 136 осіб – (13,64%), низький рівень ситуативної тривожності виявлено у 352 осіб (35,31%).

Розглянувши результати за методикою рівня суб'єктивного контролю, ми встановили, що за шкалою загальної інтернальності – внутрішньо переміщені особи продемонстрували наступні результати: низький рівень – 43,5% опитаних (434 респонденти), середній рівень – 30% опитаних (229 респондентів) і високий рівень – 26,5% опитаних (334 респонденти). Такий показник свідчить про те, що у переселенців переважає низький рівень інтернальності. Інтернальність характеризує значущі події, як результат своєї власної діяльності. Переселенці, які продемонстрували низький інтернальний тип, делегують іншим причини власних невдач та перемог. При цьому, їх поведінка не може бути спрямована на досягання успіху шляхом розвитку нових навичок, більш детальної обробки інформації та вирішення більш

складних завдань для себе. Під час зовнішнього спостереження переселенці-інтернали складають враження не дуже впевнених у собі людей. У житті демонструють кволість, відсутність спрямованості на результат, не вміють планувати власний час та роботу.

За результатами методики діагностики показників і форм агресії, відзначаються високі показники шкали підозрілості. Майже кожен другий (47%) вимушений переселенець з недовірою і підозрою відноситься до будь-якої допомоги, в тому числі, - і з боку держави. Вимушені переселенці вважають, що їм доведеться повертати витрачені державою на них кошти, їх розміщують в незручне житло, хорошу роботу соціальні служби їм не зможуть надати і т. п.

Високі показники за шкалою почуття провини, свідчить про те, що багато хто з них звинувачує себе в тому, що не змогли передбачити такий негативний розвиток подій, не вчасно прийняли рішення про переселення, не взяли з собою необхідні речі, документи і т. п.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що із загальної кількості внутрішньо переміщених осіб, кількість людей, у яких спостерігається наявність синдрому жертви, становить 8%. Синдром жертви проявляється у переміщених осіб на фоні підвищеного рівня тривожності. Цей синдром починає проявлятися після 6 місяців за умов не вирішення основних потреб внутрішньо переміщених осіб.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше обґрунтовано основні психологічні чинники виникнення та особливості прояву синдрому жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту;

удосконалено:

- уявлення про основні детермінанти виникнення синдрому жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони воєнного конфлікту;

- діагностичний інструментарій оцінювання негативних проявів у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту.

набуло подальшого розвитку поняття «синдром жертви внутрішньо переміщених осіб», що відображає істотні зміни і трансформації в адаптації до нових умов життя у внутрішньо переміщених осіб які зазнали значного негативного впливу у зв'язку із ситуацією вимушеного переїзду та стали жертвами подій війни.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у з'ясуванні психологічних особливостей проявів синдрому жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту, з урахуванням особливостей пережитих травмуючих подій воєнного характеру, які можуть бути впроваджені в підготовку, перепідготовку та роботу психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та працівників соціальних служб Міністерства соціальної політики України, які приймають участь в наданні гуманітарної та психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам.

Ключові слова: синдром жертви, внутрішньо переміщена особа, віктимологія, менталітет жертви, переселенець, воєнний конфлікт.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Кердивар В.В. Аналіз передумов виникнення синдрому жертви в умовах вимушеного переселення в межах України // *Теорія і практика сучасної психології*, №2 2018. Класичний приватний університет м. Запоріжжя, С. 203–206. (Index Copernicus, Google Scholar).

2. Кердивар В.В. Поглиблений психологічний аналіз вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки* №1 2019. DOI:10.32999/ksu2312-3206/2019-1-36. Херсонський державний університет м. Херсон, С. 217-222. (Index Copernicus, Google Scholar).

Стаття у науковому періодичному виданні інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:

3. Kerdyvar V.V. Projev přímé agrese vynucených přestěhovalců z východních regionů ukrajiny // *Sciences of Europe Vol.4, №49 2020. Nov.* www.european-science.org. Czech Republic, Praha, P. 52-54. (Index Copernicus, Google scholar, The General Impact Factor, International Scientific Indexing).

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації та засвідчують апробацію матеріалів дисертації :

4. Кердивар В.В. Нагальні соціально-психологічні проблеми вимушених переселенців // *Наукове забезпечення службово-бойової діяльності національної гвардії України: зб. тез доп. VIII наук. - практ. конф.* (м. Харків, 30 бер. 2017 р.). Харків: Національна академія національної гвардії України, 2017. С. 61 – 62.

5. Кердивар В.В. Психологічна корекція кризових станів і порушень соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб // *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф.* (м. Київ, 10-11 жовтня 2017 р.). Київ: Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, 2017. С. 190 –

192.

6. Кердивар В.В. Психологічні проблеми адаптації вимушених переселенців зі Сходу України до нових умов життя // *Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 вер. 2017 р.). Харків: Національна академія національної гвардії України, 2017. С. 97 – 100.

7. Кердивар В.В. Психологічне супроводження соціалізації вимушених переселенців із зони АТО // *Сучасний стан розвитку екстремальної та кризової психології*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 лист. – 1 груд. 2017 р.). Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2017. С. 140 – 142.

8. Кердивар В.В. Вимушено переміщені особи: віктимологічний аспект // *Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (м. Харків, 2018 р.). Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2018. С. 195.

9. Кердивар В.В. Психологічні наслідки вимушеного переїзду в інший регіон країни // *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 02-03 бер. 2018 р.). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. С. 64 – 66.

10. Кердивар В.В. Вивчена безпорадність, як психологічна складова особистості деяких внутрішньо переміщених осіб // *Особистість, суспільство, закон*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. присвяченої пам'яті професора С.П. Бочарової. (м. Харків, 25 квіт. 2019 р.). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2019. С. 60 – 62.

11. Кердивар В.В. Деякі віктимні якості особистості внутрішньо переміщених осіб // *Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (м. Харків,

2019 р.). Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2019. С. 253.

12. Кердивар В.В. Психологічна трансформація особистості вимушених переселенців, мігрантів, біженців // *Інноваційні наукові дослідження в сфері соціології, психології та політичних наук*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сладковічево, Словенська Республіка, 10-11 бер. 2017 р.). Сладковічево: Університет данубіус, 2017. С. 84 – 87.

13. Kerdyvar V.V. Personality features in involuntary replacement conditions // *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities*: mat. intern. scien. conf. (Kaunas, Lithuania, 23rd feb. 2018). Kaunas: Vytautas magnus university, 2018. P. 112 – 114.

SUMMARY

Kerdyvar V.V. Victim syndrome in internally displaced persons from the zone of local military conflict. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a PhD in 05 - social and behavioral sciences, specialty 053 - "Psychology". - National University of Civil Defence of Ukraine, State Emergency Service of Ukraine, Kharkiv, 2020.

The dissertation is devoted to the solution of the scientific problem of establishing the psychological features of the manifestation of the victim syndrome in internally displaced persons affected by the military conflict in eastern Ukraine. The urgency of the task is due to modern Ukrainian realities, which are characterized by extreme instability, local military conflict, deteriorating political and economic situation, mass displacement of internally displaced persons. This has been one of the biggest challenges facing Ukraine since its independence. Overcoming the negative consequences of forced displacement and ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons is seen as one of the priority tasks of the Ukrainian state. The mass nature of forced resettlement is characterized by a large number of socio-psychological problems inherent in the process of forced migration. It, in turn, is characterized by an increased level of aggression, feelings of anxiety and confusion, loss of confidence, nervous and mental tension, which often leads to deviant behavior of the individual and negatively affects the results of its adaptation.

The general theoretical and methodological levels of consideration of existing approaches to the analysis of the problem of victim syndrome have proved the ambiguity and semantic uncertainty of the term "victim syndrome" in psychology, which is a consequence of its use in different contexts. Most authors understand the victim as the result of criminal activity in criminal psychology. The psychological state, which is formed as a result of long traumatic experience of subjective awareness of the uncontrollability of events under the influence of destructive factors of the external environment and internal personal factors, tends

to generalize to other areas of activity and life. The problem of studying the peculiarities of the manifestation of the victim's syndrome in an internally displaced person in the conditions of forced relocation is a little-studied field of scientific research. Peculiarities of the behavior of a person with the victim's syndrome in the conditions of forced relocation have not been studied enough, and within the psychology of activity in special conditions, the victim's syndrome has been studied very little so far.

The dissertation presents a theoretical generalization and new approaches to solving a scientific problem, which is manifested in the disclosure of the features of the victim syndrome in internally displaced persons from the zone of local military conflict.

Research work on the topic of the dissertation was conducted on the basis of the centers of administrative services of the city of Kharkiv and fire and rescue units of the State Emergency Service of Ukraine in Kharkiv, Donetsk, Chernihiv, Cherkasy, Luhansk regions and the city of Kyiv. In total, the study covered 997 internally displaced persons and 64 employees of administrative service centers and practical psychologists of the SES of Ukraine.

The study was conducted in several stages:

At the 1st stage, an expert survey was conducted among 2 groups of civil servants, which included psychologists of the SES of Ukraine. These experts described the behaviors of internally displaced persons directly at the time of relocation, which included changes in the affective and cognitive spheres and behaviors. This allowed us to compare them with the manifestations of the victim syndrome and observe some coincidences, which were included in the questionnaire of the second group of experts from among social workers. This allowed us to identify those manifestations of the victim syndrome that are observed in internally displaced persons and to determine their intensity. Such manifestations included: aggression; increased level of emotional discomfort; the belief that other people are happier and happier; obsession with negativity; egocentrism.

The paper presents indicators of life satisfaction assessment, which reflects the realization of the needs of internally displaced persons in accordance with their own motives, attitudes, styles, etc. According to the data, a high level of life satisfaction is inherent in 19% (193 people), about half of IDPs have an average level, namely 45% (448 people) of the surveyed migrants indicated an average level of overall life satisfaction, 36% (356 people) noted low level of life satisfaction.

Indicators of learned helplessness, which affects the formation of the victim syndrome in internally displaced persons, which includes indicators of the level of situational anxiety and the level of subjective control. According to the results of the diagnosis of the level of situational anxiety, it was found that most people have an average level of situational anxiety - 509 people (51.05%), high level of situational anxiety was observed in 136 people - (13.64%), low level of situational anxiety was found in 352 people (35.31%).

Considering the results according to the method of the level of subjective control, we found that the scale of general internality - internally displaced persons showed the following results: low level - 43.5% of respondents (434 respondents), medium level - 30% of respondents (229 respondents) and high level - 26.5% of respondents (334 respondents). This figure indicates that migrants have a low level of internality. Internality characterizes significant events as a result of one's own activity. Immigrants who have demonstrated a low internal type delegate to others the reasons for their own failures and victories. At the same time, their behavior cannot be aimed at success by developing new skills, more detailed information processing and solving more complex problems for themselves. During external observation, intern migrants give the impression of not very confident people. In life they show weakness, lack of focus on results, do not know how to plan their own time and work.

According to the results of the method of diagnosis of indicators and forms of aggression, there are high indicators of the suspicion scale. Almost every second (47%) IDP with distrust and suspicion refers to any assistance, including - and from the state. Internally displaced persons believe that they will have to return the money

spent by the state on them, they are placed in inconvenient housing, social services will not be able to provide them with good work, and etc.

High scores on the scale of guilt indicate that many of them blame themselves for failing to anticipate such a negative development, not in time to decide on resettlement, not taking with them the necessary things, documents, and etc.

As a result of the study, it was found that of the total number of internally displaced persons, the number of people with the victim syndrome is 8%. The victim syndrome is manifested in displaced persons against the background of increased anxiety. This syndrome begins to appear after 6 months if the basic needs of internally displaced persons are not addressed.

The scientific novelty of the obtained research results is that:

for the first time the main psychological factors of occurrence and features of the manifestation of the victim syndrome in internally displaced persons from the zone of local military conflict are substantiated;

improved:

- an idea of the main determinants of the syndrome of the victim in internally displaced persons from the zone of military conflict;

- diagnostic tools for assessing the negative manifestations of internally displaced persons from the zone of local military conflict.

The concept of “IDP victim syndrome” has been further developed, reflecting significant changes and transformations in the adaptation to new living conditions of IDPs who have been significantly affected by the relocation situation and have been victims of war.

The practical significance of the results of the study is to clarify the psychological features of the victim syndrome in internally displaced persons from the area of local military conflict, considering the characteristics of traumatic military events that can be implemented in training, retraining and work of psychologists of the State Emergency Service. situations and employees of social

services of the Ministry of Social Policy of Ukraine who take part in providing humanitarian and psychological support to internally displaced persons.

Key words: victim syndrome, internally displaced person, victimology, victim mentality, immigrant, military conflict.

List of publications of the applicant:

Articles in scientific professional publications of Ukraine:

1. Kerdyvar V.V. Analysis of the preconditions for the emergence of the victim syndrome in the conditions of forced relocation within Ukraine // Theory and practice of modern psychology, №2 2018. Classical Private University of Zaporozhye, P. 203-206. (Index Copernicus, Google Scholar).

2. Kerdyvar V.V. In-depth psychological analysis of vulnerable categories of internally displaced persons // Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences Series 2011 2019. DOI:10.32999/ksu2312-3206/2019-1-36. Kherson State University, Kherson, P. 217-222. (Index Copernicus, Google Scholar).

Article in a scientific periodical of other states in the direction from which the dissertation was prepared:

3. Kerdyvar V.V. Manifestation of direct aggression of forced migrants from the eastern regions of Ukraine // Sciences of Europe Vol.4, №49 2020. Nov. www.european-science.org. Czech Republic, Prague, P. 52-54. (Index Copernicus, Google scholar, The General Impact Factor, International Scientific Indexing).

Scientific works in which the main scientific results of the dissertation are published and certify the approbation of the dissertation materials:

4. Kerdyvar V.V. Urgent socio-psychological problems of forced migrants // Scientific support of service and combat activities of the National Guard of Ukraine: collection. thesis VIII sciences. - practice. conf. (Kharkiv, March 30, 2017). Kharkiv: National Academy of the National Guard of Ukraine, 2017. P. 61 - 62.

5. Kerdyvar V.V. Psychological correction of crisis states and violations of social and psychological adaptation of internally displaced persons // The current state of civil defense of Ukraine and prospects for development: materials of the scientific-practical. conf. (Kyiv, October 10-11, 2017). Kyiv: Institute of public administration in the sphere of civil defense, 2017. P. 190 - 192.

6. Kerdyvar V.V. Psychological problems of adaptation of forced migrants from the East of Ukraine to new living conditions // The current state of psychological support of professional activity of law enforcement forces: materials of the international. scientific-practical conf. (Kharkiv, September 29, 2017). Kharkiv: National academy of the national guard of Ukraine, 2017. P. 97 - 100.

7. Kerdyvar V.V. Psychological support of socialization of forced migrants from the anti-terrorist operation zone // The current state of development of extreme and crisis psychology: materials of the IV International. scientific-practical conf. (Kharkiv, November 30 - December 1, 2017). Kharkiv: National university of civil defense of Ukraine, 2017. P. 140 - 142.

8. Kerdyvar V.V. Forced displaced persons: victimological aspect // Problems and prospects of providing civil protection: materials of the international. scientific-practical conf. young scientists (Kharkiv, 2018). Kharkiv: National university of civil defense of Ukraine, 2018. P. 195.

9. Kerdyvar V.V. Psychological consequences of forced relocation to another region of the country // Military psychology in the dimensions of war and peace: problems, experience, prospects: materials of the III International. scientific-practical conf. (Kyiv, March 2-03, 2018). Kyiv: Taras Shevchenko National university of Kyiv, 2018. P. 64 - 66.

10. Kerdyvar V.V. Helped helplessness as a psychological component of the personality of some internally displaced persons // Personality, society, law: materials intern. scientific-practical conf. dedicated to the memory of professor S.P. Bocharova. (Kharkiv, April 25, 2019). Kharkiv: Kharkiv national university of internal affairs, 2019. P. 60 - 62.

11. Kerdyvar V.V. Some victim qualities of the personality of internally displaced persons // Problems and prospects of civil protection: materials of the international. scientific-practical conf. young scientists (Kharkiv, 2019). Kharkiv: National university of civil defense of Ukraine, 2019. P. 253.

12. Kerdyvar V.V. Psychological transformation of the personality of forced migrants, migrants, refugees // Innovative scientific research in the field of sociology, psychology and political science: materials of the international. scientific-practical conf. (Sladkovičev, Republic of Slovenia, March 10-11, 2017). Sladkovichevo: Danubius University, 2017. P. 84 - 87.

13. Kerdyvar V.V. Personality features in involuntary replacement conditions // Modernization of educational system: world trends and national peculiarities: mat. intern. scien. conf. (Kaunas, Lithuania, 23rd Feb. 2018). Kaunas: Vytautas magnus university, 2018. P. 112 - 114.